

ПОЧАТОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

THE BEGINNING OF CRIMINAL PROTECTION OF HUMAN LIFE

Лопаківа А.Д., студентка ІІ курсу магістратури
юридичного факультету*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

Стаття присвячена висвітленню однієї з найактуальніших проблем кримінального права, яка стосується визначення моменту початку кримінально-правової охорони людського життя. Підвищену увагу до окресленої проблеми зумовлює низка факторів, тісно пов'язаних між собою. Зокрема, це визнання на конституційному рівні людини, її життя та здоров'я найвищою цінністю, відсутність чіткого доктринального та законодавчого визначення моменту початку життя людини й моменту початку правового забезпечення його охорони тощо. Під час дослідження проаналізовано кримінально-правову доктрину та національну нормативно-правову базу, що дало змогу охарактеризувати сучасний стан ставлення науковців і законодавця до кримінально-правової охорони людського життя. Установлено, що ключовим питанням при дослідженні цього питання науковцями є питання початку людського життя. Утім результатом аналізу законодавства стало розмежування понять «початковий момент життя людини» та «початковий момент кримінально-правової охорони життя людини». Зокрема, установлено, що кримінально-правова охорона має починатися раніше, ніж установлений законом початок життя людини як біологічної істоти, – ще на стадії пологового процесу. Саме тому нагальним для цілей статті стало визначення тієї стадії пологового процесу, на якій можна було б констатувати, що життя новонародженого підпадає під повноцінну охорону кримінального закону. Відповідь на поставлене питання знайшлася під час ретельного вивчення судової практики як регіональних судів, так і Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування кримінального законодавства в частині кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. За результатами такого аналізу зроблено висновок, що початковим моментом кримінально-правової охорони життя людини варто вважати початок фізіологічних пологів, а саме перший період пологів. З огляду на недостатність робіт на тему початку кримінально-правової охорони людського життя на доктринальному рівні, запропоновано подальше дослідження цієї тематики.

Ключові слова: право на життя, убивство, кримінально-правова кваліфікація, пологи, живонародження.

This article is intended to highlight one of the most urgent issues of criminal law, which relates to determining the time of the beginning of criminal law protection of human life. Increased attention to the outlined problem is caused by a number of factors that are closely related. In particular, the human being, his or her life and health as the highest value, the lack of a clear doctrinal and legislative definition of the beginning of human life and the beginning of legal protection, and so are recognized on the constitutional level. During the research, the criminal law doctrine and the national legal framework were analyzed, which made it possible to characterize the current state of the attitude of scientists and legislators to the criminal law protection of human life. It was found that the key issue in the study of this matter by scientists is the question of the beginning of human life. However, the result of the analysis of the legislation was the distinction between the concepts of "the initial moment of human life" and "the initial moment of criminal protection of human life". In particular, it was established that criminal protection should begin before the statutory beginning of human life as a biological being – even at the stage of childbirth. That is why it was urgent for the purposes of this article to determine the stage of the birth process, at which it could be stated that the life of a newborn falls under the full protection of criminal law. The answer to this question was found during a thorough examination of the case law of both regional courts and the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases on the application of criminal law in criminal offenses against life and health. Based on the results of this analysis, it was concluded that the initial moment of criminal law protection of human life should be considered the beginning of physiological childbirth, namely the first period of childbirth. Given the lack of work on the topic of the beginning of criminal law protection of human life at the doctrinal level, it was proposed to study this topic in further.

Key words: right to life, murder, qualification of a Crime, childbirth, live birth.

Відповідно до ст. 27 Конституції України, кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [1]. Право на життя вперше набуло універсального закріплення в статті 3 Загальної декларації прав людини 1948 року [2]. Утім, незважаючи на тривалий час його існування, досі дискусійними залишаються багато аспектів його змісту. Зокрема, немає єдиної точки зору щодо моменту початку існування такого права, а в результаті – моменту початку його кримінально-правової охорони як у доктрині, так і в судовій практиці.

Зазначеної проблеми кримінального права торкалася в працях немала кількість дослідників, таких як В.А. Глушков, В.В. Сташис, М.І. Бажанов, М.С. Таганцев, Н.С. Крилова, М.І. Загородніков, Т.А. Лаврентьєва, В.Д. Набоков, Г.А. Мендельсон, Л.А. Остапенко, А.А. Піонтковський, М.Д. Шаргородський, Н.М. Яриш та інші.

Здебільшого при дослідженні питання початку кримінально-правової охорони життя людини науковці передусім звертають увагу на момент початку життя людини.

Кримінально-правова доктрина нараховує велику кількість безліч підходів до його визначення. Наприклад, Ю.Ф. Іванов та О.І. Золотова зазначають, що життя починається з 22 тижня вагітності матері. Свою позицію вони аргументують тим, що плід з 22 тижнів здатен жити самостійно, що існує сувора заборона переривання вагітності після 22 тижнів [3]. Однак така позиція не витримує критики. Сьогодні в медицині існує тенденція й тяжіння до змен-

шення пренатального періоду. Існують зафіксовані випадки виходжування дев'ятнадцяти- і двадцятиднівних новонароджених. Крім того, згідно з Порядком реєстрації живонароджених і мертвонароджених від 29.03.2006 № 179, усі народжені живими при вагітності менше ніж 22 тижні підлягають виходжуванню [4]. Щодо заборони переривання вагітності після 22 тижня варто зазначити, то Цивільний кодекс України також забороняє переривання вагітності від 20 до 22 тижнів (за винятком випадків, установлених законом), тому безпідставним є встановлення права на життя через заборону абортів після 22 тижня.

Цікавим є положення національного законодавства щодо закріплення права на життя. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 містить чинне положення про право кожної дитини на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я [5]. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості й мертвонародженості (далі – Інструкція) указує, що живонародженням є вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізана пуповина й чи відшарувалася плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів [4].

Логічним може здаватися припущення про взаємозв'язок між положенням про початок життя

з моменту живонародження та початком кримінально-правової охорони людського життя. Більше того, така позиція є досить поширеною серед науковців. Утім такий висновок є хибним з огляду на аналіз Кримінального кодексу України (далі – КК України). Так, стаття 117 КК України умисним убивством матір'ю своєї новонародженої дитини називає вбивство дитини під час пологів або відразу після пологів, що означає необов'язковість наявності ознак життя для кримінально-правової охорони життя дитини [6]. Такий висновок дублюється в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 № 2 [7]. Ураховуючи зазначене, можемо дійти висновку, що кримінально-правова охорона життя дитини розпочинається ще до визнання її живонародженою в розумінні Закону України «Про охорону дитинства» та Інструкції, а тому варто розрізняти поняття «початковий момент життя людини» та «початковий момент кримінально-правової охорони життя людини».

Зазначений підхід підтверджується напрацюваннями деяких науковців. Так, К.О. Черевко зазначає, що початок кримінально-правової охорони життя людини повинен бути перенесений на більш ранню стадію, тобто ще до її народження [8, с. 41]. Під питанням залишається визначення конкретного моменту початку такої кримінально-правової охорони.

Спроби його встановлення містяться в національній судовій практиці. Так, у судовому рішенні від 11.08.2015 по справі № 509/5677/14-к Овідіопольський районний суд Одеської області зазначив, що початковим моментом життя як об'єкта посягання при вбивстві варто вважати початок фізіологічних пологів. Тому посягання на плід після початку пологового процесу є посяганням на життя людини. При цьому не має значення, що дитина, яка народжується, ще не розпочала самостійного, позаутробного життя й навіть не відділилася від утроби матері. Посягання на плід, що відділився від утроби матері внаслідок пологового процесу (незалежно від його життєздатності), тим більше є посяганням на життя. У свою чергу, посягання на плід людини до початку пологового процесу не є посяганням на життя (незалежно від віку плода) і не може кваліфікуватися як убивство. Якщо переривання вагітності сталося внаслідок завдання жінці ударів, побоїв або інших насильницьких дій, то скоєне має кваліфікуватися як умисне або необережне спричинення тяжкого тілесного ушкодження (статті 121 або 128 КК України) [9].

В Узагальненні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.06.2016 (далі – Узагальнення) розглянуто проблеми кваліфікації статті 117 КК України. Велика увага приділялася визначенню змісту поняття «відразу після пологів» [10]. Проте окреслення меж цього періоду не є визначальним при дослідженні початкового моменту кримінально-правової охорони життя людини. Водночас вагомим для

цілей цієї статті є тлумачення періоду «під час пологів», якому не приділено достатньо уваги. Лише зазначено, що пологи – це складний фізіологічний процес, що характеризується виходом із тіла матері зрілого плоду, а також плаценти й зародкових оболонок, а отже, заподіяння шкоди плоду, який ще знаходиться в тілі матері, не охоплюється складом злочину, передбаченого статтею 117 КК України.

Зазначене в Узагальненні тлумачення пологів убачається невдалим через використання застарілої термінології. Так, уживається словосполучення «зрілий плід», яке містилося в нечинній нині Інструкції про визначення критеріїв живонародженості й доношеності (зрілості) плоду, новонародженого, затвердженої Наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР від 12.06.1986 № 848 [11]. Натомість чинна Інструкція використовує словосполучення «зрілий новонароджений». Плодом, у свою чергу, вважається внутрішньоутробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го тижня вагітності (з 84 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) до вигнання/вилучення з організму матері. Новонароджений, за зазначеною Інструкцією, є живонародженою дитиною, яка народилася або вилучена з організму матері після повного 22-го тижня вагітності (з 154 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) [6].

Водночас, незважаючи на недоліки в тлумаченні терміна Вищим спеціалізованим судом України, можемо зробити висновок, що як у судовому рішенні районного суду, так і в Узагальненні центральною подією при визначенні початку кримінально-правової охорони людського життя є пологи. Однак самі пологи як фізіологічний процес не можуть вважатися початковим моментом такої правової охорони: такий момент необхідно конкретизувати детальніше. Варто погодитися з рішенням Овідіопольського районного суду Одеської області від 11.08.2015 по справі № 509/5677/14-к щодо початку фізіологічних пологів як початкового моменту життя як об'єкта посягання при вбивстві. Ураховуючи відсутність законодавчого закріплення терміна «пологи» та велику розбіжність у тлумаченні в науковій доктрині, пропонуємо звернутися до положень Наказу МОЗ України «Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги» від 31.12.2004 № 676, який визначає періоди пологів. Так, згідно із зазначеним Наказом, перший період пологів починається з розкриття шийки матки менше ніж на 3 сантиметри [13].

Отже, установивши початковий момент пологів, можемо є й визначити початковий момент кримінально-правової охорони життя людини як початок пологів, а саме з першого його періоду. Таке визначення відповідає як положенням кримінального законодавства, так і судовій практиці з його застосування. Утім, з огляду на недостатність досліджень і невелику кількість судової практики щодо кримінально-правової охорони людського життя, пропонуємо збільшення кількості наукових робіт на цю тематику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 17.11.2021).
3. Іванов Ю.Ф. Початок життя людини як об'єкт кримінально-правової охорони. *Науковий вісник Академії міуніципального управління. Серія «Право»*. 2010. Вип. 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2010_1/18.pdf (дата звернення: 17.11.2021).
4. Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, Порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 № 179 / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text> (дата звернення: 17.11.2021).
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 17.11.2021).
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
7. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 17.11.2021).

8. Черевко К.О. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика незаконного проведення абортів : монографія. Харків : Ніка Нова, 2012. 196 с.
9. Вирок Овідіопольський районний суд Одеської області від 11 серпня 2015 року по справі № 509/5677/14-к. URL :<https://reyestr.court.gov.ua/Review/48674428#> (дата звернення: 17.11.2021).
10. Про судову практику розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи за 2014 рік : Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.06.2016. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=0A9QI5E51C> (дата звернення: 17.11.2021).
11. Про затвердження Інструкції про визначення критеріїв живонародженості, мертвонародженості та перинатального періоду : Наказ Міністерства охорони здоров'я СРСР від 12.06.1986 № 848 / Міністерство охорони здоров'я СРСР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0160-96#Text> (дата звернення: 17.11.2021).
12. Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31.12.2004 № 676 / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0676282-04#Text> (дата звернення: 17.11.2021).